

Přednášky, kterým se s velikou dávkou optimismu říká přednášky zábavné a poučné, mají mezi posluchači skoro napořád špatnou pověst. Vypravuje se, že se při nich opravdu může tu a tam někdo poučit, ale pokud jde o zábavu, je prý jisto, že skýtají jakýsi vznět jen těm, kdo je pronášejí. Tak tedy páni osvětáři, redaktoři a všelijací povídkáři stojí před lavicemi obecnostva a v řečnické závratí, s ušima zalehlýma vlastním líbezným hlasem a k vlastní potěše drhnou pravdu za pravdou. Není nesnadné si je představit: jeden je tlustý, druhý tenký, jeden mluví nadšeně, druhý s rozvahou, ale pokud běží o obsah, jsou jejich sdělení na jedno brdo a připomínají spíše řeči osvědčené než překvapující.

Prosím vás, kolikrát jste při hovorech o četbě slyšeli podobná napomenutí: Čtěte s tužkou v ruce. Čtěte pozorně. Čtěte tak, aby vám z té činnosti vzešel co největší prospěch. Všimněte si rozvíjející se fabule, slovesných krás, ušlechtilých tendencí a vposled — toť se ví — nezapomeňte na ponaučení, které z textu vyplývá. Když to vše učiníte, vzejde vám z četby velký užitek: rozhojníte své vzdělání, obohatíte svůj citový život, zjemníte svou mysl atd.

Kdyby podobnou řeč a podobné pobízení slyšel F. X. Šalda, myslím, že by se tak trochu pousmál a že by snad řekl: Pánové, to je všechno náramně hezké, to všechno platí, ale věřte mi, nikomu to nejde na kůži! Ba, skoro se mi zdá, že z těch otrelých připomínek čiší nuda. Přisámbůh, myslíte všechno vážně? Nezanesly vás ušlechtilé snahy trochu daleko? Chcete opravdu tvrdit, že věc s tužkou je míněna doslova? Jak? Rozhodli jste se táhnout proti svému Balzacovi či Shakespearovi či Goethovi opravdu s tužkou v ruce? Potom by si možná starý mistr podepřel svou krásnou bradu o dlaň, a dívaje se na vás usmívajícíma se očima, by se snad zeptal:

A copak si to, člověče, chceš poznamenat? Myšlenku? Nebo snad slovesný obrat? Či paseš jen po místě, při němž tvá uchvácená duše vzdychla?

Přiznávám se, že by mne podobná otázka přivedla do rozpaků a že bych pravděpodobně zůstal mistrovi dlužen odpověď. Bože můj, copak by si člověk mohl zdůraznit při četbě Dona Quijota? Vždyť ta kniha je učiněné moře myšlenek a obrátů. Kterou tedy vlnku mám chytit do své skleničky? U které řádky mám urobiť svůj vykřičník? Snaha tohoto druhu mi málem připadá, jako by člověk chtěl účtovat se svým panem dobrodějem. Myslím si při tom na chasníka, který s protivným zápisníčkem a tužičkou v ruce mazal na výlet s krásnými dívčinami a chtěl si fixovat, v které chvíli jeho společnice zvláště vynikly půvabem.

Možná, že si pomyslíte něco o nedostatečné uctivosti, a možná, že vás právě napadá: Copak si to ten chlapík vymýšlí za divné teze a copak to vkládá starému Šaldovi do úst? Vždyť náš mistr nic podobného neřekl!

To jest: neřekl to přímo a z výše svého úřadu. Neřekl to ex cathedra, ale v jedné z nejkrásnějších svých studií či přednášek se F. X. Š. té věci přece jen dotkl! Přednáška, kterou mám na mysli, se nazývá O tzv. nesmrtelnosti díla básnického. Tam, někde v poslední pětině svého textu, se Šalda zabývá zužováním života některých románových postav a pokračuje:

„Ještě horší jsou konce slovesných arciděl klasiků antických. Takového Vergilia, Ovidia, Tacita, Démosthena, Thukydidy. Kdo je čte dnes vcelku s radostí a rozkoší, aby sál z nich životní opojení? Ty lidi, opravdové amatéry v dobrém smyslu slova, spočítal bys snad na prstech obou rukou. Zmocnili se jich zato učenci, filologové, literární historikové, pedagogové, a prolézají je jako červi mrtvolu. Napjata na anatomickém stole v školní síni učební leží dnes zde zsinalá a zelená jejich někdy božská těla, zářící druhdy v slunci a větru, objímaná kdysi a celovaná kdysi velikým nebeským otcem... A drobní uličníci s rozmrzelou nebo drzou tváříd učí se na nich jazykové nebo literární anatomii, tvarům slovným, útvarům syntaktickým, rytmice, tropům a figurám, kompozici i stylu...“

Domnívám se, že to, co jsem citoval, je strašné a otřásající. My (či většina z nás) po řadu let hledáme klíč, který by nám pomohl vniknout do tajemstev krásného písemnictví. Věříme,

že ten klíč je ukut ze solidních vědomostí, které se odnášejí k věcem jazyka, k věcem stylu, k věcem slovesné struktury, a člověk Šaldova významu nám znenadání řekne, že je naše studium pro kočku! A nejen to! Vždyť ze Šaldova citátu vyplývá, že starý mistr považoval školní pitvu básnických děl za věc duchamornou a škodlivou. Posmívá se jí, odsuzuje snahy školometů a chválí ty, kdo čtou s radostí a s rozkoší a kdo hledají v četbě životní opojení. — Dovedu si představit, že vy všichni na otázku, jak se má číst, čekáte odpověď přesnější a jaksí vědecktější. Výrazy: „radost, rozkoš, životní opojení“ vám snad znějí poněkud rozevlátě či neurčitě. Ale nic naplat, v oblastech, do nichž jsme zabrousili, lze pronášet definice jen přibližné. Jest totiž pravda, že umění je nesmírný, široší proud zjitřeného života. Můžeme napíchnout kterýkoliv jeho znak na kritický špendlík, ale z toho nezmoudříme. Tvar izolovaný z kontextu nějaké románové skladby nám praví o umění právě tak málo jako zabítý motýl o velikosti bouřného ovzduší. Myslím, že Šalda měl něco podobného na jazyku, když psal svou přednášku O tzv. nesmrtelnosti díla básnického, a myslím, že je dovoleno skloniti tu myšlenku k naší potřebě asi takto:

Umělecké dílo žije četbou. Toužení čtoucího chlapce, jeho cit, jeho mysl a krátce celá jeho bytost poskytuje křídla autorům a duch těch autorů je opět jako nějaký živý vítr, o nějž se to křídlo opírá. Věru nesejde na tom, kdo koho povznášá a kdo koho oživuje. Cítím, že tu jde o jakousi vzájemnost o jakési společné dílo, o jakousi součinnost, o jakési pospolité tažení duchů k hloubkám a k výšinám života. Krátce a dobře: Kniha bez čtenářů je věc mrtvá a nicotná. Teprve zájem, odpor, souhlas a nové a nové prožívání zaznamenaného životního obsahu propůjčuje slovesné tkáni tep skutečnosti. Teprve to činí knihu knihou, teprve tento souhlasný či odmítavý zájem jí skýtá místo mezi národními a společenskými skutečnostmi. Je tedy dozajista pravda, že umění nemá smyslu samo o sobě a že jeho poslání tkví jen v působení a v účinu. Vůz je vozem, pokud jezdí. Literatura zasluhuje svého jména a významu, který jí byl propůjčen, jen když plní mezi čtenáři svou funkci. Psátí knihy a čísti knihy jsou tedy dvě větve jediné tvořivosti, ten pak, kdo při té práci dosáhne vyšší míry života, ten čte dobře a píše dobře.

Neprocházíme životem jako bdělí a kritičtí divákové, ale ztotožňujeme se s jeho určitými proudy a odmítáme to, co považujeme podle svého rozumu a citu za nesprávné. Nejsme diváky, nejsme herci, jsme v ohnisku dějů, jsme sám střed akcí, které nás poutají tisícerými vztahy, jsme řečiště i proud přítomnosti, kterou sami tvoříme, a nemůžeme se vzdálit od tohoto žhavého proudu leda právě za cenu života. S uměním se má věc právě tak! Nelze usednout někde na okraji cest a dát před sebou defilovat knihám, abychom bez účasti srdce přijali z jedné nějakou slušnou myšlenku a z druhé nějaký slušný obrat. Je dlužno vpeřit se v život, je dlužno vpeřit se v umění! Je dlužno odstonat se všemi následky své lásky, je dlužno sváděti bitvy s tím, co v nich směřuje proti vašemu cítění, proti vašemu duchu a proti vaší pravdě.

Klíč k literatuře, klíč k dobré četbě tedy spočívá v lásce, v odhodlání, v touze a schopnosti žít, v schopnosti navázat bezpočet vztahů, v schopnosti reagovat a působit celou vahou své osobnosti i na těch místech života, která do té chvíle byla pro nás citově nepřívětivá. Tak nějak si představuji dobrého čtenáře. Jsem přesvědčen, že mu není třeba žádného kritického kompasu. Bez tužky, bez estetických pouček, bez pedagogických zástojů vytěží dozajista z knihy vše, co tvoří jádro umění a zároveň učiní tu knihu živoucí skutečností. Literární vědy sem, literární vědy tam, když člověk miluje svou četbu, obejde se velmi snadno bez nauky o lásce. Tím není řečeno ani slovíčko proti odbornictví a proti odbornému studiu. Jsme si přece vědomi, že to je už jiná otázka. To jest věc, která se týká umělecké teorie — nebo umělecké kritiky — nebo literární historie — nebo lingvistiky — a to není téma naší rozpravy.

Myslím, že nic nezastírá i věc průzračnou a prostou tak dokonale, jako brožurková snaha vysloviti ji v několika větách a řešiti úkoly, které nám ukládá, podle pravítka. Proč se tak pachtíme? Život je věc složitá a mnohoznačná. Umění, ta nejživotnější dřevina života, jej předstihuje, pokud běží o plastičnost, naléhavost i záměrnost, a je stejně širé a obsáhlé. Jaký tedy průvodce, jaké pravidlo, jaká směrnice může vám odpověděti na otázku jak čísti? Žádná? Nikoli: každá!

Dělník, který rozumí svému dílu, má v malíku základní věci tvorby a skrze toto bytostné poznání práce i pracovního

pořádku cítí životnost, správnost a dokonalost i určitého slovesného tvaru. Neumí o něm zajisté mluvit, ale dovede věc konzumovat, dovede věc mít rád i tehdy, když o tom neví. Je-li toto tvrzení pravdivé, lze snad obecně říci, že každé vniknutí do nějaké odbornosti otevírá bránu k porozumění odbornostem jiným. I vkládá se tedy člověku do úst snadná odpověď na otázku, okolo které tak dlouho bloudíme. Dovolte mi, abych ji vyslovil:

Čtete tak, jak pracujete! Naučili jste se rozumět světu jako truhláři, jako advokáti, jako lékaři, jako učitelé, rozumějte stejným způsobem i světu umění. Jeho struktura má v podstatě tutéž organizaci jako vaše disciplína a vaše dílo.

To ovšem není zdaleka vše, neboť nejsme vkořeneňi v život jen svými pracemi. Poutají nás k němu vztahy citové, vztahy rodinné a na tisíce jiných věcí. — Zastavme se jen namátkou u některých těchto hodnot. Není přece pochyby, že láska nám skýtá nezměrné bohatství a že nám umožňuje spojení s uměním. Neříká se snad jen obrazně, že vede člověka z komnat citu do komnaty poznání. Je vskutku a doslova jeho průvodkyní. Přiblížila mu všechny knihovny milosti a učinila jej v jakémsi smyslu i básníkem. Při svitu její lampy může číst v srdci své přítelkyně, ale také v srdci Romeově a v srdci krále Leara a v srdci Shakespearově a v srdci knížete Myškina a v srdci Natašině z Vojny a míru a v srdci milostné Barunky a v srdci milostné spisovatelky Boženy Němcové. Tím chci říci, že v hlubinách lidských bytostí znějí snad určité citové a životní obsahy básnivým přízvukem. Chci říci, že básnivost je prastarý znak lidského ducha a jedna z nejzákladnějších jeho potřeb.

Škarohlídové a hanobitelé přítomných časů ovšem namítanou, že jsme věc nedokázali, a budou se odvolávat na přemnohé skutečnosti, které tomu zdánlivě odporují. „Jakpak se může mluvit“ — uvedou proti našim tvrzením — „o nějaké zásadní potřebě básnické krásy, když zkušenost knihovníků a učitelů a vzdělavatelů ukazuje, že se p. t. obecenstvo obrací k básnickým knihám zády a že čte s velikou oblibou škváry, krváky a všelijaké legrace, které nemají ani paty ani hlavy. Bože milý, kdopak chce dnes pochybovat, že se život (takzvaný drsný) rozešel s cestičkami umění? Páni spisovatelé a páni malíři si sedí ve svých špatně větraných pracovnách

a k potěše snobů pěstují snad svá podivínská uměníčka, ale zdravá, silná společnost toho nedbá. Baví se na hřištích, baví se četbou, kterou jí prodávají čiperná obchodní nakladatelství, a nikoho nenapadne starat se o básničky. Zavane-li čas od času nějaký jiný vítr, nehleďte v tom přitakání k svým přemrštěným požadavkům: To se národ, nabádán svými vychovateli a svým citem pro historii, vrací k uznaným arcidílům, která dávno překročila uzounký význam vašich snah a která působí především svými hodnotami jazykovými, etickými, buditeckými a národními! V knihovnách starých mistrů žije velikost a sláva. Čtenáři je milují a čtou je znovu a znovu. Jsou to mohutné zdroje nadšení a jistot, jsou to nepřeborné studnice, u nichž bývá ukojena ona stále se obnovující žízeň po souvislosti časů a semknutí národa. Mluvit v souvislosti s těmito zjevy o nějakých básnických potřebách připomíná pošetilost.“ To se tedy říkává.

Na podobné poznámky je dlužno odpovídat s vážností. A proto, že bude odpověď delší, dovoluji, abychom si ji rozdělili na dvě části.

Za prvé: jak se má věc se čtením škvárů? Všichni známe ony šestákové knížечky, které se s takovou snadností kolportují a které se prodávají v tabáčních prodejnách a ovšem i u knihkupců. Jednou se jmenují Zapovězené ovoce, jindy Loupežníci z hor, opět jindy Paměti detektiva Eleonora nebo Příběhy pasáka stád na Divokém západě nebo Romány do šosu. Všichni známe ty břídilské výplody, všichni jsme z nich přelouskli pár stránek a všichni se dojemně shodujeme v tom, že je to bída a že je to hanba čist. Říkáme to již hodně dlouho, ale nic naplat, ten škvár má tuhý život! Zatímco se rozčílujeme, jeho náklady rostou a jeho obliba se rozmáhá. V čem to, bože milý, vězí? Což jsou lidé ve své většině hlupáci? Což se dají vědomě okrádat? Což je na světě taková mizérie, že muž a paní a dívka a chlapec se zdravým rozumem nerozezná padělek a věc bezcennou od věci hodnotné? — To jsou ovšem řečnické otázky, neboť víme, že lidé ve své většině jsou chytrí, že své groše vydávají s velikou opatrností a že kupují řečené sešitky právě pro jejich kvantitu. Z toho plyne, že na krvácích a na takzvaném škváru je něco, čemu nerozumíme. To něco, ta věc podivná a těžko postižitelná, je snad jakýsi strakatý a sprostý druh krásy či uchvácení.

Spisovatel a knihovník Jiří Mahen, který dozajista více než polovinu svého života vyplnil službami čtenářské obci, o tom uchvácení řekl jednou asi toto: „Špatný život vychoval většinu lidí velmi špatně, ale oni se z toho zachraňují po svém a všelijak: čtou romantickou literaturu, která je jim vykoupením ze všednosti. Hledají detektivní novely, aby se zbavili tíhy prostřednosti. Čtou revoluční literaturu, poněvadž vidí denně kolem sebe ohromné množství nevyužitých, neprobuzených sil. Ženou fantastickou četbou svého ducha tam, kde začíná i tvůrčí fantazie. Jsou naplněni smyslem pro patos a hltají proto literaturu tendenční. Čtou často krváky, poněvadž mají v hlavě sen o primitivní spravedlnosti. Hledají více než karaktery, poněvadž jich vidí málo kolem sebe. Touží po velké změně, jako po ní stůně celé lidstvo.“

V blízkosti tohoto citátu nevypadá naše původní tvrzení — že totiž v hloubi lidských bytostí je utajena básnivost — ani směle, ani originálně, ani nepravděpodobně.

Tím lépe, jsem velmi rád, že se mohu opřít o mínění básníka z nejmilejších a současně i o znalce čtenářovy duše. Odtud s větší smělostí chci tvrdit, že se krváky (a celá takzvaná špatná literatura) nečte z důvodů nízkých a nečestných, ale z důvodů vznešených. Všichni čtenáři mají tedy zásadně potřebu krásy. Básní o životě. Přetavují svou touhu v řinčivé hulákající příběhy a v jakýsi ohňostroj uvolněných a nemožných skutků. Snad se jim zdá, že ubozí hrdinové — a těmi jsou ovšem sami — kteří tak dlouho nezavadili o možnost slušného lidského projevu, rozkvétají v tom nepřirozeném a přebarveném světě k činu a k slávě a k láskám, jimž se nic nevyrovná. Je to bláhové, je to nevkusné, ale duch a utajená energie básnického čtenáře propůjčuje té veteši vlastní odlesky. V tom světle se pak zatřpytí přemnohá ubohost jako hrdinství.

V podobných potřebách koření tedy úspěch krváků, ale tím nejsou vyčerpány všechny důvody, které pomáhají k rozkvětu tohoto býlí. Vedle láce a snadné dosažitelnosti je to zajisté i onen ošuntělý a snadničký způsob, kterým jsou knížečky vypravovány. Čtenář se tu setkává s obrazy, jichž bylo již tisíckrát užito. Je to řada klišáték a konvencí tak vyzkoušených, tak známých a tak nenáročných, že po nich čtenář skoro bez námahy a práce klouže k žádoucímu happy

endu. Slovesnost jej nemusí zaměstnávat ani co se za nehet vejde. Nic ho nezdržuje, nic nebrzdí jeho rozpoutanou fantazii a jeho chtivost příběhů. Chce, aby se milenci, kterým drží palec, dostali, chce, aby zlí ničemové byli potrestáni, chce, aby nevinnost byla zachráněna, a čím bystřeji k tomu vypravování směřuje, tím lépe. Čtenář krváků nemívá mnoho času. Touží senzaci dorazit dříve, než udeří pracovní hodina, kvapí k svému štěstí mřlovými botami a nějaké ty pavučinky slov či postranních myšlenek by mu byly jen na překážku. Tento spěch je vlastně jediná věc, kterou bychom mohli vyznavačům senzačních románů vážně zazlívát. Na rozdíl od čtenářů netečných, nepozorných a roztržitých bývají vždy při své knize celým srdcem. Hltají knihy, neujde jim jediné hnutí bídného vraha a elegantního detektiva, kombinují, domýšlejí a opět bez dechu se vzdávají svému spisovateli. V každém jiném ohledu (mimo rychlost) jsou krátce ideálními čtenáři, kteří připomínají, až po ten strach o hrdinu, dětského posluchače. Kulturní pracovníci a vychovatelé lidu zlámali nad tímto typem čtenáře krváků již hezkou řádku holí, ale snad věc není tak zlá. Snad není tak daleko od volby špatné k volbě lepší, snad život, který se den po dni v určitém smyslu rozhojňuje a který skýtá vždy nové a nové vzněty, postaví ty bezhlavé a hrubé a přece něžné básníky před čirou a nádhernou krásu nějakého skutku, který sežehne bombastickou pestrost neforemného snění o tom, jak chudá holka k štěstí přišla, a o tom, jak svět odplácí za vraždu vraždou. Zdá se mi, že ty časy bijí již na dveře.

To jest, co by mohlo být řečeno o tom, proč se čtou krváky a věci senzační. — Teď nám zbývá něco maličko poznamenati k četbě děl klasických a k jejich ustavičnému přetváření.

Bylo řečeno, že smysl uměleckého díla právě tak jako smysl nějakého životního děje není jednoznačný, ale že snáší bezpočet výkladů. Nepředstavuje tedy román tvar dokonale definovaný a neprostupný. Je to daleko spíše tkáň jemně organizovaná, jež zachycuje každé vlnění života a jež se vzdouvá tím životem a často nabývá významu, který je ztajen v právě mřející přítomnosti. Vzpomeňte si, jak přerůznými způsoby byl interpretován Shakespeare, Dostojevskij či mistryně české prózy Božena Němcová. Pro mnohé čtenáře znamená tato básnířka samu pohodu, samo štěstí, samu lidskou lásku, jež,

jak praví jeden z význačných kritiků, zní v prózách řečené spisovatelky houslovými tóny. Myslím, že po celou dlouhou dobu se nám Němcová zjevovala v tomto světle. Cítili jsme její milostnou potřebu harmonizovat lidské osudy, nemohli jsme přehlédnout, že v jejím díle není skoro takzvaných postav negativních a že (pokud se tam přece vyskytují) jsou to spíše chudšasové než pekelníci. Dále je zajisté pravda, že po celé délce díla Boženy Němcové vládne nepopíratelná a skoro dokazatelná snaha vyvážit, léčit a opravit každou nespravedlnost zásahem ušlechtilého srdce a ušlechtilé síly. I mohli jsme tedy právem tvrdit, že Božena Němcová je povýšena nad každé zápolení a že je v tom našem polemickém smyslu netendenční a že je, zhruba řečeno, idylická a že vyznává jen dobro a krásu a lásku. Nebyla v tom prázdná logická chyba a kritikové zahledění do těchto stránek básnického díla Boženy Němcové mohli opřít své tvrzení mnoha doklady. Dokázali je jako nevývratnou skutečnost. Jejich poznatek platí doposud, ale když po českých luzích a hájích táhlo kritické a literární hnutí jinak zaměřené, stalo se, že jeden z jeho pozorovatelů se stejnou průkazností a snad i stejně snadno spatřil Boženu Němcovou bojující. Není to snad deformace? Není to výklad příliš násilný? Nikoli! Božena Němcová je geniální spisovatelka a všechno, co je lidské, a všechno, co je životné, je v ní obsaženo. Její dílo se přebudovává podle potřeb a rytmu současného života. Pokaždé vstupuje tak do popředí jiná složka jejího díla a mění seskupení všech složek ostatních. To jsou právě znaky nesmrtelnosti, to jsou znaky arciděl.

Nemůže nás tedy překvapit, že doba, kterou právě prožíváme, posunuje k vůdčímu postavení v klasických dílech hodnoty národní a etické. Vyznavači různých literárních programů, zapřisáhlí estetikové a lidé, jejichž zrak je zakalen nějakou doktrínou, budou snad žalostit, že je kažena odbornost a že věci neliterární mají v krásném písemnictví vrch. Ale to je pláč fanoušků, kteří nechtějí uznat životní souvislosti. Jde o podstatu národního bytí. Jaký tedy div, že literatura, o které se říká, že je sama duše národa, zdůrazňuje v tom okamžiku věci nejzákladnější? Je to samozřejmé, je to logické a pro nás všechny to znamená štěstí. Chvála bohu, že máme dost velikých spisovatelů, jejichž díla mohou plnit všechny funkce umění. Vracejme se k nim — či lépe: nepouštějme je

nikdy ze zřetele! Ostatně podobné připomínky jsou tak trochu plané, neboť díla, která jsou nesmrtelná a která jsme jednou pročetli, se stala částí našeho podvědomí a našich zkušeností. Je jimi ovlivňován život celého národního kontextu a zajisté i život každého z nás.

Je-li pak třeba odpovídati na otázku, jak máme čísti tyto klasiky, kteří mistrovali a mistrují náš duchovní život, myslím, že se nedopustíme chyby, řekneme-li, že se máme při četbě zhostit především sentimentality. Je totiž dosti těch čtenářů, kteří z jakési přemíry citového bohatství otvírají knihu třeba Karolíny Světlé s jakýmsi usazeným povzdechem člověka, který listuje v staré korespondenci a který si mimoděk říká: „Ach, bože můj, kde jsou ty staré, krásné časy, kdy bylo vše tak prostičce naivní a miloučké!“ Při těch slovech se snad panu čtenáři zdá, že Karolína Světlá, ta novatérka plná odvahy, žila nějaký tichoučký život jako venkovská prababička a že by v dnešním, jak se říká, víru života byla zcela bezbranná a jaksi ztracená. I zdá se dále čtenáři, že od vzniku řečené knihy se přihodilo příliš mnoho věcí, které on má v malíku a o nichž spisovatelka přirozeně nemohla mít zdání. Ta skutečnost jej nutí k jakési galantní shovívavosti. I slyšíme ho, jak praví nad každou desátou stránkou: Krásné, velmi krásné, uvážíme-li, kolik let uplynulo od smrti té ušlechtilé ženy!

Tohle se mi zdá býti nezřízeným povídáním. Literatura není žádná burza novinek a žádná skládka vědomostí o vynálezech a technických pokrocích. Literatura je určitý způsob uskutečňování životních obsahů v řadě slovesné. Zde platí intenzita, se kterou je věc provedena. Zde platí hodnota, nikoliv počet. Zde automatizované pravdy a poznání, k nimž empirický život a věda dochází dříve, nemají valné ceny. Nevěřte tak příliš sebevědomě, že základní věci umění se změní dříve než základní způsoby života. Umění a život, tak jak je znáte, jsou nesmrtelní.

Žvavý Homéros žije ve všech národních literaturách. Shakespeare vám napovídá vaše vyznání lásky, Mácha učil české básníky modernosti, a sice právě té posledního stylu. S Máchou a s Němcovou žije za našich časů i Světlá. Žije mocně a silně. Její dech je právě tak žhavý jako dech její Frantiny. Myslím, že je dlužno přijímat její literaturu bez

časového filtru; prostě, bděle, bez afektovanosti, bez zbytečného sebevědomí a bez zbytečné pokory. Polemizujte s ní, popírejte ji, uhaňte si v přívalu jejího temperamentního vypravování své mínění: tím vším dokážete jen její životnost. To vše bude nasvědčovat jen tomu, že Karolína Světlá není ještě vyřízena. Jakmile se však ohradíte nějakou strnulou úctou (nebo budete-li čísti její knihy skrze sentimentální slzičku), zůstane její Frantina němá a neřekne vám jediné živé slůvko.

Podobné odcizení se spisovatelskému dílu nastává, jak se domnívám, často i kritickým srovnáváním a hodnocením dvou protichůdných autorů. Konvence a starý zvyk má nás k tomu, abychom klasifikovali. Jména úzce spolu sdružená, jako jsou kupříkladu jména Vítězslava Háška a Jana Nerudy, vynořují se nám samozřejmě na jeden ráz. Zpravidla mluvíme o obou autorech jediným dechem a tu se nám věru zdá, že musíme splatiti daň odvěké spravedlnosti a že musíme jednoho spisovatele vynášet na úkor druhého. Jde-li o přísný soud, na němž má býti rozhodnuto, komu přísluší prvenství, je jisto, že věc prohraje Hášek. Ale proč s takovou chutí usedáme na soudnou stolicí? Vždyť nám každá jen trochu objektivní příručka do omrzení opakuje, že se jedná o dva zástupce různých básnických škol, kteří mají několik vnějších podobností, ale kteří se v podstatě velmi různí.

Dopouštíme se tedy chyby, hodnotíme podle jediného sudidla dvě hodnoty nesouměřitelné. Věřu, nic nezískáme, budeme-li se do omrzení tázati, kdo z obou byl větší básník a komu patří takzvaná palma vítězství. Bylo by zajisté rozumnější, kdybychom prostě oba spisovatelské protichůdce kladli vedle sebe jako zjevy, které se navzájem podmiňují a které jsou nutnými činiteli vývojovými. Kvality bývají vždy svého druhu, je tedy ze stanoviska čtenářského zřejmým ochuzením, toužíme-li po Nerudově pevnosti, čtouce rozvlněného Háška.

Tím chci říci, že máme u každého autora hledati to, co v něm je.

Jsem si vědom, že těch několik poznámek, které jsem řekl o čtení, bylo poněkud zpřeházeno. Bylo by dobře je shrnouti: Co tedy bylo řečeno? Doporučovali jsme zřít se příslověčné tužky a upnouti pozornost spíše k duchu knihy než k složkám literárního řemesla. Zdůrazňovali jsme celek a celkový účín

před mimouměleckými poznatky. Přitom bylo řečeno, že člověk, který ovládá nějakou pracovní metodu, může ve většině případů dokonale rozumět krásné literatuře, a že tou krásnou literaturou bývají podobní lidé spíše zasaženi než nějaký školomet, který má ke všemu výhrady a ve všem se vrtá a nic nedovede přijímat.

To znamená, že se krásná literatura neobrací v prvé řadě k našim poznávacím schopnostem, ale k naší citovosti a emotivitě a že chce před čtenářovým zrakem jen uskutečnit životní obsahy. Ta věc je tvořena ze slovesného materiálu podle určitých tvárných zákonů a zároveň proti určitým zákonům tak, že ve slovesné tkáni a ovšem i ve tkáni myšlenkové vzniká zvláštní poměr a zvláštní napětí. To jsou věci odborné a čtenář se o ně nemusí starat. Není nutno, abychom znali umělecké soustavy a konstrukce a estetické záměrnosti. Podobná znalost nám snad o nějaké poznáníčko přiblíží spisovatelskou dílnu a snad nám umožní správnější analýzu díla, ale není zárukou ani správného hodnocení. Otevřené a živoucí srdce lépe posoudí umělecké dílo než nějaký učený chlapík, který pro stromy nevidí lesa.

Opět dále jsme uvedli, že umělecké dílo žije četbou a že mezi čtenáři a některými spisovateli bývá vzájemnost, která při trvání dosti dlouhém se může nazývat i nesmrtelností.

Po zmínce o krvácích byla pak učiněna zmínka o jakési potřebě básnivosti, z níž vyvěrá čtenářská touha. Kdybychom byli setrvali na té cestě jen o chvilku déle, kdožví, zda bychom dospěli k tvrzení, že četba je druh tvorby a v každém snad případě je její zkratkou.

Potom bylo snad již řečeno jen několik poznámek o čtenářské nespravedlnosti, jež temení z přemíry kritičnosti, z přemíry citu či úcty. Při tom jsme si navzájem doporučovali co nejsrdečnější vztah a dovolili jsme si tvrdit, že v poměru čtenářů a autorů je lepší polemika, svár a hádky než studený souhlas.

Na okraji těch věcí snažili jsme se ukázat, že některé zážitky (jako je třeba láska, hoře a krátce všechny pocity, které rozhojňují duševní život člověka) činí nás současně citlivými k tomu, co bývá obsahem krásného umění. Kdybychom chtěli vyjádřit věc jinak, mohli bychom snad říci, že umění předpokládá schopnost intenzivního pocitu života a že lidem s tlustou

kůž zůstane krásná literatura snůškou příběhů, slov a mrtvých rekvizit.

Rozuměti umění znamená tedy asi tolik jako rozuměti životu. Je to snadné, je to obtížné a je to vždy uchvacující. Školení a výchova může nás ke krásné literatuře velmi přiblížit. Činí to spíše kultivací našeho citu než hromaděním vědomostí a dosahuje toho vždy, když z nás učinila muže a ženy, kteří si uvědomují všechny vztahy národní a lidské a společenské a pracovní. Potom již nezbývá nic než s planoucím srdcem se vpeřit do života a mít tvořivou účast v společenství děl. Básnické jádro, jež pravděpodobně leží v hlubinách každé ušlechtilé bytosti, pod zásahy tohoto života dozajista jednoho dne vzklíčí. Jednou se to snad stane při četbě, podruhé nad kolébkou, potřetí uprostřed práce a jindy opět při úchvatu, za něhož poznáte nádheru hvězdného pořádku nebo lidské solidarity. Krátce, žádný strach, že by bylo možno neporozuměti či přehlédnouti krásu, která je vkleta do lidských srdcí.

To jest, co jsem chtěl tak zhruba říci. Ale zbývá mi, abych uvedl několik vět na svou obranu. Bojím se totiž, že mnozí z vás si vzpomínáte na konkrétnější rady, jak čísti a jak rozuměti krásnému písemnictví. Jiří Mahen, jehož jméno jsem při kterémsi poznámce již uvedl, napsal o tom knížku. Ta knížka se jmenuje *O čtení praktickém*. Mahen pronikl dokonale problémy knihovnické a vzdělávací. Je v tom ohledu autorita a člověk věru potřebuje značné dávky odvahy, aby s ním polemizoval. Činím to co nejskromněji, ale přece jen se mi zdá, že jeho čtyři požadavky správného čtení nepostihují samu podstatu věci. Mahen vypočítává tyto požadavky takto:

1. Rozhojňovat neustále zásobu slov.
2. Naučit se opravdu číst.
3. Rozumět slohu.
4. Zmocňovat se myšlenek z knih.

Zdá se mi, že rozhojňování slovní zásoby je spíše výsledek než předpoklad a požadavek správného čtení. Totéž snad platí i o požadavku čtvrtém, v němž se praví, abychom se zmocňovali myšlenek z knih. Vedle toho se domnívám, že oba uvedené příkazy jsou zaměřeny příliš didakticky a že se vlastně nedotýkají umění. Požadavek třetí (rozumět totiž slohu) pociťuji opět jako něco příliš odborného a analytického. Kdopak z nás rozumí slohu pohádek, slohu bible, slohu Zikmunda Wintera, slohu Zeyerovu, slohu Čapkovu? Máme

o tom jen přibližné vědomosti, ale tím není řečeno, že nechápeme osobitost zmíněných autorů a jejich krásu. Rozuměti neznamená ovšem totéž jako vědět a znát. Mahen to možná ani tak nemyslel, ale již tím, že oddělil sloh a myšlenky, to jest obsah a formu, rozbil dialektickou hodnotu uměleckého díla a oslabil účín. Nelze totiž míti příliš velký prospěch u četby, při níž s větší pozorností sledujeme jednotlivé složky než celek. Dovolte mi, abych se u tohoto tvrzení chvíli poztavil a abych jako příklad citoval jedno z nejpěknějších a zároveň i z nejkrásnějších míst, co jich kdy bylo napsáno. Je to druhá kapitola evangelia svatého Lukáše:

„I porodila Syna svého prvorozeného, a plénkami ho obvinula, a položila jej v jeslech, neb neměli jinde místa v hospodě.“

Přihlédneme-li k slohu citátu, nemůžeme nepoznati, že evangelista (či přesněji překladatelská redakce kralická) se vyjadřuje archaickým slohem, který je našemu jazykovému citění už cizí a který právě proto tak zvláštním účínem působí. Patetické sdělení o narození Spasitelově je uvozeno běžnou spojkou, jejíž nadměrné užívání v biblickém textu dokonale oslabilo její specifickou příchut'. Nicméně toto „I“ sem patří a nemůže být vypuštěno, neboť jeho běžnost spjatá s patosem propůjčuje textu zvláštní napětí a uvádí slova ve vzájemný vztah. Totéž platí i o spojení vět vedlejších a o deformovaném slovosledu a o střídání vzosné věty prvé s deminutivními větami osatními a vposled s připojenou vysvětlivkou. Když jsme se tak zhruba dotkli stylových hodnot těch několika řádků, zkusme z nich vyloupnouti sdělení, které otřásl či snad ještě dnes otřásá světem. Myslím, že to rozhodně nejde. Myslím, že obsah a forma tvoří zde jednotu naprosto dokonalou a nerozlučitelnou, a je mi to důkazem, že obsah a forma se spojují v literární tvary, které mají být pocíťovány jako celky. Ovšem, vy mi možná namítnete, že jsem si usnadnil práci a že jsem si k své demonstraci zvolil text petrifikovaný a kanonizovaný. To je pravda, ale zmíněné okolnosti nezmenšují průkaznost. Neboť kdyby obě složky netvořily jednotu, nemohly by být ani jako celek kanonizovány.

Zanechme však svých výkladů a přihlédneme k tomu, co říká dále Mahen. Jeho poslední požadavek je naučit se opravdu číst. Ano, to jest, k čemu se chceme opravdu dobrat. Naše

otázka zněla: Jak správně číst? Mahen odpovídá: Naučit se to! A my se opět tážeme: Jak se to máme naučit? Na jiném místě své knihy Mahen odpovídá takto: 1. Číst si někdy sám nahlas, aby člověk slyšel „myšlenkové oblouky“ v knize. 2. Nehltat stránky! 3. Slyšet slovo a verš. 4. Nezvykat vidět ve všem obyčejnou frázi a obyčejnou větu. 5. Mít úctu k tečce, čárce, středníku a odstavcům. To jsou jistě rady prospěšné a krásné, bohužel směřující spíše k mechanice čtení než k tomu, čemu se říká zasvěcenost.

Nebyli bychom úplně, kdybychom se nezmínili, že Mahen dále doporučuje pročísti a vyčísti knihu po způsobu hereckém. Ale Mahenovy soudy a teorie měly velmi značnou publicitu a vy je jistě znáte. Jestliže jsem se od nich ve svých poznámkách tu a tam odchýlil, nebylo to proto, že by snad mohly být považovány za překonané. Nikoliv. O tak důležitých otázkách, jako je otázka jak čísti a jak rozuměti krásné literatuře, se uvažuje vždy znovu a znovu. Někdy je to s prospěchem, někdy bez prospěchu. Ale doufejme, že za podobných rozprav se přece jen osvětluje náš důležitý problém aspoň z nějaké malé části.

Tím končím svoje poznámky. Dovolte mi, abych připojil tři závěrečné věty dnes tak často citovaného Jiřího Mahena. Končí svou studii o čtení praktickém takto:

„Pracovat a věřit přesto musíme všichni! Neztrácejte energii — násobit ji! Hodiny na orloji světa neodbějejí půlnoc, ale ráno!“